

Jensen og Maskinerne

-teknologifascinationen i Johs. V. Jensens forfatterskab

af gymnasielærer, cand.mag. Claus Nielsen

Mødet med den nye virkelighed

I løbet af 1800-tallet gav den nye teknik anledning til at betragte virkeligheden på ny. Toget og togrejsen revolutionerede måden at se verden og opleve omgivelserne på. At rejse med toget blev en erobring af tid og rum, som man ikke før havde kendt magen til. Samtidig var det en oplevelse af, at tid og sted forsvandt. Toget gav den rejsende mulighed for en større mobilitet og øgede rejsehastigheden mange gange. Af samtiden kunne toget sammenlignes med et projektil, en rejse med toget var som at blive skudt ud gennem landskabet.¹

H.C. Andersen berettede om dette nye fænomen i rejseskildringen *En Digters Bazar* fra 1842. Et spændende lille stykke er *Jernbanen*, hvor Andersens møde med jernbanen beskrives. Da den første jernbane på Sjælland mellem København og Roskilde først åbnede i 1847, må Andersen være klar over, at dette for hans læsere er noget nyt og ukendt: "Da mange af mine læsere ikke have seet en Jernbane, vil jeg først see at give disse et Begreb om en saadan". Først følger en beskrivelse af jernbanen, hvorefter Andersen gengiver sine oplevelser af den første jernbane-rejse. Han er her stærkt begejstret: "Jeg erindrer kun faa Gange i mit Liv, jeg saaledes har følt mig greben som her, saaledes med al min Tanke ligesom skuet Gud Ansigt til Ansigt".²

H.C. Andersen oplevede som mange andre i samtiden farten som svimlende. Tid og rum opløses, alle objekter langs banelegemet glider ud af fokus og falder sammen i streger, skønt man kørte knap 40 km i timen. Sidst i skildringen løber begejstringen og pennen over i poesi:

"O, hvilket Aandens Storværk er dog denne Frembringelse! man føler sig jo mægtig, som en Oldtids Troldmand! vor magiske Hest spænde vi for Vog-

nen, og Rummet forsvinder; vi flyve som Skyerne i Storm, som Trækfuglene flyve! vor vilde Hest fnyser og snøfter, den sorte Damp stiger ud af hans Næseboer."³

Som det ses hos H.C. Andersen, betød jernbanen et nyt syn på verden, en ny sansbevidsthed blev udviklet. Schivelbusch kalder den nye synsmåde for "det panoramiske blik". Toget i fart får genstande og scener til at fremstå i en umiddelbar rækkefølge, et flygtigt sceneri. Flygtigheden blev til en ny realitet. Detaljer kunne ikke opfattes længere, her sanses der i helheder. Verden bliver et panorama.

Denne strøm af moderne sansindtryk, som man oplevede på togrejsen, fandt også udtryk i de sansninger, man fik ved oplevelsen af de hastigt voksende storbyer. Disse bevidsthedsmæssige forandringer, som bl. a. jernbanen afstedkom, blev af mange oplevet som et tab. Andre forfattere opfattede fænomener som tidens flygtighed, det nye overblik, og især *farten* som nye kvaliteter i det moderne fremskridt, og dyrkede grænse-sprængningen, ekspansionen og fornyelsen.

Den gotiske Renaissance

Johannes V. Jensen var stærkt betaget af det teknologiske fremskridt. Det fik et af sine markanteste udtryk i reportagebogen *Den gotiske Renaissance* fra 1901. Bogen består af to dele. Den første trediedel er rejseskildringer fra Spanien i 1898 under den spanskamerikanske krig. Resten af bogen er beretninger fra Verdensudstillingen i Paris år 1900. Med disse konkrete afsæt udfolder Johs. V. Jensen sine generelle tanker om samtiden og vurderer dens problemer.

Afsnittet om Spanien er nærmest en beskrivelse af den gamle verden, som uddør, mens den nye moderne verden viser sig frem i Paris-udstillingen. Spanien bliver en slags repræsentant for alt 'det gamle'. Et par citater kan vise Johs. V. Jensens holdning: "Det spanske folk er porøst og udhulet af Kristendommen, opædt af Baciller, fordærvet af falsk Livsanskuelse ... Langsomme Gebrækkeligheder og endeløse Gudstjenester skal fortære dem".⁴

Andet hovedafsnit i *Den gotiske Renaissance* hedder Verdensudstillingen i Paris 1900, det er en samling af avisreportager fra udstillingen og andre indtryk, beskrivelser og tanker om den moderne verden. Verdensudstillingen, "det moderne Fremskridts Aarhundrefest", giver ham anledning til at udfolde hele sin begejstring og fascination af teknologien. Det er



"Det moderne Fremskridts Aarhundrefest" - Verdensudstillingen i Paris 1900. Fra katalogen L'Exposition du Siècle, 1900.

stadigvæk den industrielle revolution i England, der befinder sig på heltesiden. Kort tid efter udsendelsen af bogen skifter Johs. V. Jensen sit ideal til at være USA. Besyngelsen af USA lå latent i Den gotiske Renaissance, men udfoldes først sidenhen i forfatterskabet bl.a. i romanerne *Madame d'Ora* (1904) og *Hjulet* (1905), hvor handlingen udspiller sig i henholdsvis New York og Chicago.⁵

Maskinerne og den ny teknologi fordrede en ny virkelighedsopfattelse og en bekenden sig til den "virkelige virkelighed". Det var en virkelighed, der ifølge Johs. V. Jensen ikke udspringer af ideer og filosofien, men af den praktiske omgang med tingene: "Den moderne Tid blev til gennem tavse Handlinger" (s. 165). Bekender man sig til virkeligheden, må man også bekende sig til nu'et. Altså uden hengivenhed til fortiden og ingen venten på eller filosofien over fremtiden. Det er nu og her det sker (og det sker!). "Livet bestaar af Nuer" (s. 185). Nu'et er det virkelighedsnære, det sande. At man midt i denne virkelighed kan beholde sin religiøse tro intakt er for Johs. V. Jensen et tegn på manglende tankevirkosomhed:

"Det falder aldrig en Teolog ind at betragte Jærnbansen som et Argument,

han vægrer sig ikke ved at køre med den. Men den er et forfærdeligt Argument ... Men det menneske, der gaar i Kirke og dyrker Gud ved elektrisk Lys, der lader sine Børn døbe og vaccinere mod Kopper i et og samme Aandedræt, der kører til Rigsdagen paa Bicykel, er ikke noget Menneske, men et blindt Dyr." (s. 169 og 160).

Montgolfieren eller luftskibet og sidenhen flyvemaskinen og Zeppelineren skabte muligheden for et nyt overblik, med opførelsen af Eiffeltårnet i 1889 fik dette overblik en fast installation. Verden blev oplevet som frontalitet og mønster i stedet for dybde og perspektiv i rummet.⁶ Denne synsmåde beskrev Johs. V. Jensen i Eiffeltårnet:

"Byens Folk har meget at tage vare. Oppe Fra Toppen af Eiffeltaarnet ser de ud som Krudtkorn, som Filspaan, og Byen ligner en krystallinsk Dannelselse, der er størknet om mange Centrer, den er graa som en Lav og plettet af Skyernes Skygger. Seinebaadene kryber som Projektiler, hvis Gang Afstanden gør synlig. Solen gaar ned langt ude over det miledelte Land som bag Stenalderens vejløse Urmoser. Men Spiret selv dirrer i sin luflige Ensomhed, rykker som gik der nervøse Ryslelser gennem Nakken af Jordkaryatiden Atlas." (s. 146).

Automobilet kunne intensivere den oplevelse, man havde på toget. Oplevelsen blev imidlertid forøget af den langt større frihedsgrad bilen har. Man kan begive sig ud på landevejene i sit eget tempo, styre selv og køre hvor og når man vil. Men det er farten, der var det væsentlige moment, som Johs. V. Jensen forklarer læseren under en biltur gennem Danmark i forsommeren 1905: "Det, de fjorten Biler har ønsket at vise Bonden, idet de tog hans Land med Storm, det er *Farten*, det stærkere tempo reguleret af Snarhed og Aandsnærværelse".⁷

Denne radikalt nye virkelighedsbeskrivelse, som maskinen var det samlende symbol for, fik også udslag på billedkunstens område, hvor kubismen var svaret. Forudsætningerne blev givet af Cezanne, mens ismen formuleredes af Picasso og Braque i 1907. Kubisterne "ville fremstille det faktum, at vor viden om et objekt består af alle mulige synsvinkler på det: Oppefra, fra siderne, forfra, bagfra. De ville komprimere denne iagttagelse til et øjeblik - til et syntetisk blik", som Robert Hughes skriver.⁸

Hvordan taklede en modernistisk forfatter den nye virkelighed, hvis beskrivelsen skulle være på højde med virkeligheden selv? Det oplagte svar

var at udvikle et nyt stærkt, voldsomt og sanseligt sprog til beskrivelsen af den nye virkelighed. Det var dette sprog, som Johs. V. Jensen åbnede op for, og som blev fortsat med Tom Kristensen og Emil Bønnelycke.⁹ Dette stærkt sanselige, men præ-ekspressionistiske sprog gennemstrømmer Den gotiske Renaissance. En enkeltstående sætning: "Taaget gaar som et svirpende Jærn gennem Belgien" (s.158), kan illustrere dette voldsomme og kraftfulde sprog. Det svirpende jern slår man sig på. Altså et sprog, der stræber efter at være på omgangshøjde med den nye moderne virkelighed.

Kort forinden havde Henrik Pontoppidan brugt et tilsvarende sprog til at beskrive den moderne teknologiske metropol. I dannelsesromanen *Lykke-Per* skriver Per hjem fra Berlin:

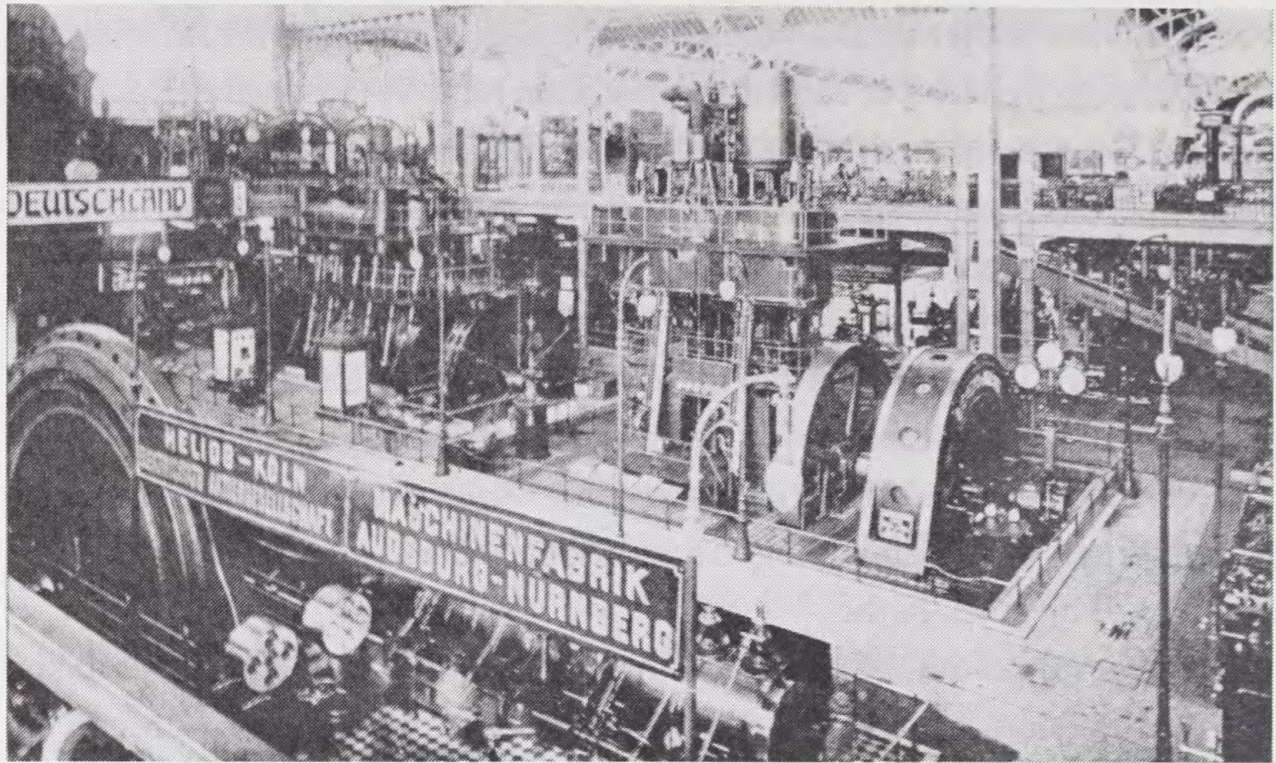
"Jeg har nu set mig lidt om paa 'Unter den Linden' og sidder i øjeblikket inde hos Bauer og skriver dig dette. Ude fra Gaderne Iyder en Summen og Brusen, der ikke lader mig i tvivl om, at jeg befinder mig i et Verdenscentrum. Jeg har en Fomemmelse af at sidde midt inde i et kæmpe-mæssigt Vandhjul. Men hvad er vel ogsaa disse Millionbyer andet end uhyre Turbiner, der suger Menneskestrømme til sig og udspyer dem igen efter al have berøvet dem deres Energimængder? Hvilken koncentration af Livskraft! Der er noget formelig opløftende ved saaledes at fornemme Gulvet under ens Fødder dirre af to Millioner Menneskers udladende Energi."¹⁰

Johannes V. Jensens teknologi-fascination

Perioden ca. 1880 til 1914 gennemstrømmedes af en kolossal teknologi-optimisme. Johs. V. Jensen deltog på det proklamatoriske plan fuldt ud i denne begejstring. Han var en af de danske forfattere, der sang højst og klarest i koret, som hyldede den nye teknologi:

"Hør hvor denne By, hvor den vældige By dernede synger! Det er Vers af Jærn, Rim i Staal og sten, det er Kytmer mod Himlen. Naturkræftene digter ... en Spøg er bygget nihundrede Fod op i Luften./ (...) Det tyvende Aarhundrede suser over hovedet. Jeg bekender mig til Virkeligheden, jeg bekender." (s. 84-85).

Denne stærke bekendelse til virkeligheden udsynger Johs. V. Jensen under en tur i det kæmpestore pariser-hjul, hvor der findes 40 waggoner og plads til 1600 personer på en gang. Hjulet var opstillet til Verdensudstillingen i Paris 1900 som et vartegn, ligesom Eiffeltårnet var blevet opført som vartegn



Verdensudstillingen i Paris 1900. Tyskland udstillede bl.a. disse maskiner, i afdelingen for Elektricitet.

til udstillingen i 1889. Da hans waggon hænger øverst oppe i hjulet og byen ligger spredt for hans fødder, vælder begejstringen og fascinationen frem i den citerede besyngelse.

Besyngelsen er konkret møntet på pariserhjulet og i bredere forstand resten af Verdensudstillingen, men kraften rækker videre til en generel besyngelse af samtidens teknologiske fremskridt. Det er ikke kun verdensudstillingens maskiner, men den nye moderne verdens maskiner som sådan, der er tale om. Beskrivelsen af maskinerne antager nærmest mytisk karakter. Det lå allerede i den citerede indledning. Maskiner beskrives som kraftfulde, hurtige, effektive og pålidelige. De er en menneskeskabt kraft, der nærmest hæver sig ud over det menneskeskabte:

"Men der er ingen levende til, der kan fatte Kraftspændingen i en Dampmaskines Cylinder, ingen Fantasi aner det vældige i Stempelstangens glatte Stamp, femogtyve hundrede Hestekræfters Spil op og ned, Energien i dette Ben, der træder Krumptappen med usvækket vægt hvert Sekund, *Massen* af Metal, der Iyster som i en Leg om de oliesmurte Lejer! ... Maskinens Kraft er ufattelig." (s. 137 og 138).

Maskinerne overtager gudernes plads - nu hvor Gud er proklameret død - det er ikke en afgudsdyrkelse, men en opfyldelse af menneskenes indre

længsel, deres søgen efter almagt og uendelighed (s.138, 140). Maskinerne er virkeligheden i modsætning til guderne, derfor behøves ingen metafysik. Maskiner arbejder utrætteligt i det uendelige for menneskene, deres kræfter rækker gennem kobbertråde under jorden ud til alle dele af byen. "De elektriske Blus slukkes ikke, Traadene ligger roligt i Jorden, Maskinerne arbejder langt borte i urokkelig takt, blottet for opsætsighed, døde for bevidsthed - Menneskets selvhjulpne Forsyn" (s. 151). Maskinerne er fuldendt skønne, fordi skønheden følger styrken (s. 161). Man kan postulere, at æstetikken forfølger styrken som et nyt ideal for skønheden. Her skrev Johs. V. Jensen i takt med sine ligesindede.

For Johs. V. Jensen var maskinerne imidlertid langt mere end blot skønheden. De repræsenterede den umiddelbare løsning på et problem han tumlede med, og som er et hovedtema ihvertfald i det unge forfatterskab: Faldets lov. Det faktum, at mennesket i sin søgen efter livet er fordømt til fald, undergang og død, som det indgående er behandlet i *Kongens Fald* fra 1901. Der er ikke noget *endeligt* ved maskinerne, bemærker han (s.139). Maskinen beskriver en rundgang i lighed med Pariser-hjulet. Den stiger, falder og stiger igen - i det uendelige: "Maskinen frigør fra døden, fra den religiøse stræben efter evighed ... Den er den store konkrete mulighed for at komme ud af hele den trykkende dagligdagsverden, hvor der skal træffes valg, og hvor man hjemsøges af forpligtelser".¹¹ Maskinen tillægges en mytisk karakter, den gøres til løsningen på et eksistentielt problem. Imidlertid er det efter min mening en meget påtaget løsning, der langt fra holder, når Johs. V. Jensen kobler den proklamatoriske fraseologi af for i stedet at lade sit digteriske jeg tale ud.

Johs.V. Jensen besad ingen rendyrket teknik-begejstring, sådan som futuristerne prætenderede at gøre. Verden og hele tilværelsen kunne alligevel ikke reduceres til ren teknik, noget 'andet' trænger sig på, som det sker i digtet *Interferens* og i de to myter *Gura* og *Ave Stella*, som er det sidste lille stykke i *Den lange Rejse*. Det bemærkelsesværdige er, at dette andet allerede melder sig hos forfatteren under besyngelsen af Verdensudstillingen. Næmlig en tidlig morgen, da Johs. V. Jensen vågner før resten af byen:

"Stilheden var saa stærk, den gik som en Sluse, og dybt inde i det bundløse Stille skelnedes en kvalt Jamren. Stilheden susede for Ørerne som et Træk af Genfærd ... Og i denne Stilhed fra Evighed af, i denne Legemsløse Iyppen, der

slog mig vaagen, følte jeg en ulidelig Skræk, en grulig Mindelse om ophør af al Ting ... Dagen begyndte med en Dampmaskines ængstelige Fløjtestraale - saa!" (s. 142).

Først da byens første lyde melder sig igen, kan han lettet ånde op. Citatet er i øvrigt interessant at sammenligne med et udpluk fra Interferens: "Naar Forestillingen om Verdens topmaalte Under mødes / med Overbevisningen om alle Tings Endelighed / da lever jeg".

Det er imidlertid et spørgsmål, hvordan dette udsagn passer ind i hans forhold til maskinerne, om hvilke det hedder: "Der er ikke noget *Endeligt* ved Dampmaskinen ... den betegner en Sejr ad Omveje, men en Sejr!" (s.139). Inkluderer maskinerne alligevel ikke 'al Ting', eller hvordan skal denne modsigelse fortolkes? Måske kan disse modstridende udsagn slet ikke harmoneres. Modstillingen er der bare latent og åbenlyst til tider. Man kan hente argumenter for denne fortolkning netop i Interferens. Her findes jeg'et splittet i to, "en lidende og lykkekrævende hverdagsbevidsthed, og en intellektuel og kold kosmisk bevidsthed, som for længst har fundet sig en anden art af lykkeligt hovmod ved at hæve sig ovenud af det hele".¹² Det er sammenstødet med disse to typer bevidsthed, Johs. V. Jensen beretter om ved oplevelsen af den tidlige morgen i Paris. Maskinens støjen bringer bevidstheden tilbage til virkeligheden/hverdagen, men det andet findes der stadigvæk.

I Ave Stella, der kan minde en del om den beskrevne morgen, dukker et kosmisk kvindeligt væsen op over jorden. Når der spørges hvem eller hvad det er, lyder svaret: "det er Livet, Livets Stamme hinsides Æteren, hvorfra Kimene er kommen til Jorden, det sande Liv, Kærlighedens Ophav, hvorom vi ikke kan vide andet end hvad vi ved i en Længsel."¹³ Forklaringen på Johs. V. Jensens' eksistentielle problem eller forståelsen af dette tema i forfatter-skabet ligger i selve længselen, den evige rastløse søgen, som aldrig kan føre til opfyldelse af længselerne. I digtet *Columbus* ses det som Columbus' tragedie, at han, når han søger: "Da han fandt den frelsende Ø/ forgik hans Drøm". Der ligger i længslen en stadig trang til bevægelse. Man nærmer sig til stadighed målet med den bevidsthed, at målet aldrig vil nås. Denne moderne bevægelse rummer en evig handlen i modsætning til spanierne, som er gået i stå. Det hedder om dem: "Spanierne har Himlen over sig - ikke Rummet. Hertil og ikke længere." (s. 52-53). Himlen er et låg, der begrænser udfoldelserne, mens rummet netop er det uendelige rum, der rummer i sig

den kosmiske længsel, som det hedder i Interferens.

Den stadige handlen i fart og tempo er kendetegnende for det 'nye menneske'. Her er USA idealet: "I Amerika kører Bedemændene i Galop med Liget! Og med lange Cigarer i Munden. Jeg har selv set det" (s.184). På myteplanet ses USA som landet for den stadige søgen vestpå og den evige higen efter opdagelser. Også her løber Johs. V. Jensen ind i problemer. Myten om USA kan ikke leve op til det virkelighedens USA, der møder ham, hans beskrivelser af landet virker anstrengte. Igen sidder forfatteren tilbage med længselen. I den forbindelse er et par passager i Den gotiske Renaissance væsentlige. Ved verdensudstillingens åbning var en stor del af den endnu ikke blevet gjort færdig. Dette er en glæde for Johs. V. Jensen: "For den, der er bleven vant til at se Udstillingen som et Symbol paa alt det, der vandrer evigt mod Fuldendelse i Tiden, er der noget næsten forfærdeligt i at se noget blive færdigt"(s. 115). Johs. V. Jensen priser da også, at der stadig ligger sandbunker, og endnu er maskiner, der arbejder. "Tak for de Damptrømler, der suser bestialsk med Svinghjulet og knaser Smaasten under Valserne som Tænders Gnidsel i Helvede!" (ibid).

Ud over den evige længsel er der døden. Døden sætter livet i perspektiv, den styrker livet, og visheden om døden får livets nu til at fremstå stærkere. I en artikel fra udstillingen, der ikke er optrykt i Den gotiske Renaissance, beretter Johs. V. Jensen, at han har set en lille notits om en arbejder, der er faldet ned fra et stillads på en af udstillingsbygningerne og har slået sig ihjel. Ud af denne lille notits former han en fortælling, der minder om en af hans myter. Han fortæller om den pågældende arbejder, hans møden op om morgenen og øjeblikkene inden og under hans fald. I faldet oplever arbejderen intenst, "han tages ind i en Drøm imidlertid ... og gennemlynes et Moment af hedt Livsbegær trods alt." Han dør i faldet mod jorden. "Men Jorden gaar ikke under med den ene. Tværtimod. Jo flere, der falder ned, des højere vokser Husene. Udstillingen bliver uafvendelig bygget færdig. Dette er Nuets Grusomhed".¹⁴

Johs. V. Jensen's teknologi-fascination er altså, efter min mening, modsætningsfyldt.

Der er den fuldstændigt jublende besyngelse af teknologien og maskinerne, af kraften, dynamikken og forandringerne. Her og der findes imidlertid sprækker, hvor en tvivlrådighed eller en anden slags virkelighed trænger

sig på. Niels Ole Finnemann mener, at Johs. V. Jensen blotlægger en "dissonantisk virkelighed".¹⁵ Tolket man Johs. V. Jensen's teknologi-fascination på denne led, er den ikke længere i samklang med samtidens teknologi-begejstring, der så teknologien som en uproblematisk hjælper for menneskeheden. Johs. V. Jensen rummer i sig en dobbelthed. På den ene side er det teknologi-begejstringen, det er vigtigt for ham at fortælle om, og som gøres identitets-skabende, Johs. V. Jensen: "bliver den første litterære eksponent for en moderne mandlig bevidsthed, der skamløst vedstår selvforelskelsen og dyrkelsen af den mandlige potens' suverænitet".¹⁶ På den anden side er der bevidstheden om døden og om 'det andet', den kosmiske længsel. Måske når Johs. V. Jensen med denne dobbelthed nærmere ind til en sandhed om tingenes sammenhæng. "Men spørgsmålet er om ikke Johs. V. Jensen kom nærmere skildringen af de kræfter, der kom til at sætte præg på det 20. århundrede, fordi han ikke lagde så meget harmoniserende slør over sine indre, psykiske spændinger, men lod dem blive synlige udtryk for civilisationens indre barbari".¹⁷

Stadig bærer teknologifascinationen på en vis dobbelthed, idet den også rummer det skræmmende og farlige:

"Toget gaar gennem Tysklands Fabriksegne, hvor Jorden er sort og fedet af Petroleum og overgroet med Skinner, hvor Skorstenene trives frodigt og Røgen ligger som en Drivhusem over Vegetationen af Blikskure, Krantaarne, Sløbeovne - Toget gaar som et svirpende Jærn gennem Belgien, forbi Helvedporte af Hammervaerk og Grubebaal ... et Nattesyn af Os og Ild, af nøgne skikkelser, der vrimler ved Ovnenes blændende Svælg! Der hvirvler Hjul oppe i Luften, Bjærge af Slagger gaber i Mørket, alle de hede Værksteder ligger aabne, som havde de rejst sig paa Pæle, og Hamrene synger, tygger som ædende Tænder, Esserne spruder Flamme - det er som en sodet Rist dybt nede over Jordens indre Ild" (s. 158).

Dette sceneri udfoldes også i Hjulet, der foregår i et forfrosset Chikago. Hjulet er symbol på det, der holder civilisationen oppe, den menneskelige ydeevne, kraft og rationalitet. Det store hjul, der kværner og maler løs, bliver symbol på det moderne. Billedet rummer både noget positivt og noget skræmmende og farligt. Det kværnende hjul baner vejen for mennesket, men samtidig kan det kværne mennesker i stykker. Ligesom ilden både er livgivende og livsfortærende:



Johs. V. Jensen og Else Jensen på motorcykel. Kort- og Billedafdelingen.

"Et sted nær ved hvor Lee stod mødte Fortovet i en lang Strækning den kolde Luft med et facetteret dæmpet Indskær, der trængte op fra Grunden

gennem tykke Glasprismer, og dette Lysskær pulserede, spillede som Solen i et Stakit; det var Skyggen af Egerne paa en Dampmaskines Svinghjul dernede der satte Lyset i Vibration. Det var Pulsen af de levende Maskiner, der næredes af Kulbaalene dernede det var Takten af Lysets Hjerte, som sender den kunstige Dag ud i Bylegemet gennem Kobberaarerne under Gadens iskolde Fliser. Oho, Det var *Hjulet*, der ikke hvilede! Det var Hjulet, der holdt Livsmulighederne og Dagen oppe her i denne Stenlejr af en By midt paa Prærien, hvor Rødhuden for blot tre-fire Menneskealdre siden slæbte sig paa Snesko i Bøffelsporet over den øde Sneørken".¹⁸

Jensen og maskinerne: Den gotiske Renaissance

Jeg har i forrige afsnit forsøgt at præcisere arten af Johs. V. Jensen's teknologi-begejstring. Her skal jeg blot trække nogle enkelte forhold frem til afslutning.

Det er vanskeligt præcist at fange Johs. V. Jensen's teknologi-begejstring. Bent Haugaard Jeppesen skriver herom: "I maskinkorrespondancerne fra verdensudstillingen er der ikke nogen tvivl. De rummer tilsyneladende en fuldt troendes befriede hallelujaforkyndelse af industrikulturens frelsermulighed".¹⁹ Det er bemærkelsesværdigt, at Haugaard Jeppesen selv, med brugen af ordet 'tilsyneladende', afslører en vis tvivl.

Johs. V. Jensen rummer nogle stærke modsætninger i sit forfatterskab. Dels indeholder skrivelserne selv modsætninger, selvmodsigelser og inkonsekvenser. Dels udtrykker den oplevende forfatter bevidst disse modsætninger. På det stærkt proklamatoriske og agitatoriske plan udtrykker han sig i håndfaste vendinger uden den mindste vaklen. Som sagt, er der imidlertid sprækker i entydigheden på dette plan. Det er som om det ubevidstes tvivl, længsler og andre ønsker får lov til at melde sig. Dette kommer frem i digtene: "Det nytter jo ikke at nægte det,/jeg nærer en sønderdelende Proces i mit Hoved, saa/saare jeg tænker./Min Bevidsthed arbejder skærende./Jeg ødelægger af Drift, til trods for mig selv./Intet er sandt. Intet er Umagen værd"(Interferens). Det interessante er imidlertid, at denne tvetydighed også dukker op i et propaganda-agtigt skrift som Den gotiske Renaissance.

Jeg har her primært holdt mig til at beskrive teknologi-fascinationen i Den gotiske Renaissance. Denne bog rummer andre bemærkninger og holdninger, der - ihvertfald set med nutidens øjne - virker ganske ubehagelige. Johs. V. Jensen hylder således en skånselsløs imperialisme, ligesom han rundhån-

det deler ud af racistiske påstemplinger til diverse folkeslag. En kinesisk kvinde ser "haansk og smilende til Publikum, ondt som en Gorilla, der rejser sig paa Benene og blotter Tænderne" (s. 97-98), de japanske kvinder ligner "Gna-vere"(s.99). Men også dette gik vel bedre an i samtiden.

Johs. V. Jensen's argumenter for maskinerne og den nye teknologi er nærmest dobbelt. Først er der selve argumenternes vægt, oven i dette kommer den sproglige kraft, hvormed de fremføres. Når han udfolder hele sin blomstrende sprog-pragt, må man rives med. På den led er Den gotiske Renaissance ikke kun et kampskrift på det ideologiske plan, men også en æstetisk programerklæring for den nye tidsalder. I sin anmeldelse skriver Sophus Claussen da også: "Denne Bog er måaske den unge Forfatters kraftigste Stilprøve - den tætteste og mest gennemtænkte".²⁰ Iøvrigt anmeldte Sophus Claussen Den gotiske Renaissance lettere ironisk, men ikke uvenligt. På andre virkede bogen måske voldsommere. I Gyldendals Litteraturhistorie hævdes det, at den "virkede brutal og direkte på det dannede borgerskab".²¹ Den gotiske Renaissance rummer da også ganske voldsomme og nærmest kvalmende beskrivelser.

Det var naturligvis ikke alle, der jublede over den nye virkelighed. Blandt dem var digteren Johannes Jørgensen. Han kunne ikke lide det virkelighedsbillede, Den gotiske Renaissance fremmaner. I sin anmeldelse argumenterer han ikke direkte imod bogen, men han refererer Johs. V. Jensen's maskinverden, og lader den i al sin goldhed stå for sig selv. I stedet genkalder han sig en længselsfuld romantisk erindring fra Frederiksberg, hvor der stod lindetræer og elm med grønne kroner på hver side af Gl. Kongevej, i stedet er der nu opstandere til de elektriske sporveje. Jørgensen slutter af med følgende spådom: "Jingo, Maskiner og Mammon - det er Fremtidens Treenighed".²² - og helt uret det fik han jo ikke.

Noter:

¹ Schivelhusch, Wolfgang: *The Railway Journey. The industrialization of Time and Space in the 19th Century.* 1986, s. 53-54.

² Andersen, Hans Christian: *En Digters Bazar.* 1969 (1842), s. 22 og 26.

³ Andersen, 11. C.: Op. cit. s. 26.

⁴ Jensen, Johs. V.: *Den gotiske Renaissance.* København, 1901, s. 18 og 21. Ved henvisninger i teksten, hvor intet andet er anrørt, er citatet taget fra dette værk.

⁵ Jørgensen, Bo Hakon: *Maskinen, det heroiske og det gotiske.* Odense, 1977, s. 28-30.

- 6 Hughes, Robert: *Det chokerende nye. Kunstens og forandringens århundrede*. København, 1981, s. 14.
- 7 *Politiken*, 28. Juni, 1905.
- 8 Hughes, Robert: Op. cit. 1981, s. 20.
- 9 Nielsen, Erik A.: *Modernismen i dansk Iyrik 1870-1970*. København, 1976, s. 94.
- 10 Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per. I det fremmede*. Bd. 4. København, 1899, s. 5.
- 11 Jørgensen, Bo Hakon: Op. cit. 1977, s. 16.
- 12 Nielsen, Erik A.: Op. cit. 1976, s. 82.
- 13 Jensen, Johannes V.: Ave Stella. i *Den lange Rejse*, Bd. 2. København, 1977, s. 361-63.
- 14 *Social-Demokraten*, 25. April, 1900.
- 15 S. Finnemann, Niels Ole: *Træk af naturbegrebets historie*. Århus, 1987, s. 72.
- 16 Finnemann, N.O.: Op. cit. 1987, s. 71.
- 17 Finnemann, N.O.: Op. cit. 1987, s. 75.
- 18 Jensen, Johs. V.: Op. cit. 1905, s. 10.
- 19 Jeppesen, Bent Haugaard: *Johannes V. Jensen og den hvide mands byrde*. København, 1984, s. 34.
- 20 Claussen, Sophus: Den gotiske Renaissance. Anmeldelse i *Lolland-Falsters Folketidende* 26. Februar, 1901. i *Det aandelige Overskud. Journalistik i udvalg*. København, 1971, s. 143.
- 21 *Dansk Litteraturhistorie*, bd. 7. København, 1984, s. 93.
- 22 Jørgensen, Johannes: Ved den skønne Tempeldør. 5. Bog i *Mit livs Legende*. København, 1918, s. 59.